

ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ТА ХРИСТИЯНСЬКІ ЦІННОСТІ В СИСТЕМІ ВИХОВАННЯ А.С. МАКАРЕНКА

У статті розглянуто загальнолюдські та християнські цінності, що усталили педагогічну систему А.С. Макаренка, досліджено їх позитиви в цій технології.

Ключові слова: цінності, загальнолюдські та християнські цінності, педагогічна система А.С. Макаренка.

Проблема людини завжди була і є стрижневою проблемою філософії, а поняття особистості – головним поняттям педагогіки. Особливо актуальна вона сьогодні, коли трансформації в усіх сферах життя і суспільства, зміни в менталітеті суспільства й особистості, зміщення ціннісних орієнтацій у зростаючого й у старшого покоління спричинили пошук нових підходів до вимог суспільства до громадянина, а отже, і змін пріоритетів в освіті як одному з найважливіших соціокультурних і духовних феноменів. Значною підмогою в цьому є переосмислення історичної педагогічної спадщини, що формувалася саме в роки глобальних змін і деформацій у суспільстві.¹

Форпостом такої спадщини виступає вчення А.С. Макаренка – класика вітчизняної й світової педагогіки, який у свій час урятував від в'язниці сотні молодих людей, що вже встали на шлях злочинності. Однак його вихованці потім прожили чесне трудове життя, створили родини, виховали своїх дітей і були гідними громадянами свого суспільства.

Поряд із новими можливостями, що відкрилися сьогодні в суспільстві (воля совісті, плюралізм, багатопартійність, гласність тощо) в Україні вкорінилися негативні явища, властиві “суспільству споживання”: злочинність, алкоголізм, наркоманія, проституція, бездоглядні й безпритульні діти. Частина школярів уражена соціальним інфантилізмом, скептицизмом, небажанням брати активну участь у суспільних справах, відвертими утриманськими настроями. Найбільш сприйнятливими до негативних впливів виявились діти, підлітки, молодь. Унаслідок несформованості світоглядних позицій вони зазнали впливу “ринку”, низькопробних зразків масової культури, кримінальних структур, деструктивних сект. У таких умовах педагогічна система А.С. Макаренка має бути затребуваною.

Мета статті – висвітлити питання про можливість формування у школярів та молоді загальнолюдських і християнських цінностей засобами виховних імперативів А.С. Макаренка.

Проблема загальнолюдських цінностей і їх ролі у вихованні особистості пізнається через поняття цінність. Досліджуючи взаємозв'язок між істиною, добром і красою, вчені знайшли для них спільний знаменник – поняття “цінність”: добро є моральною цінністю, істина – пізнавальною, а краса – естетичною.

На думку лінгвістів, ціна – це відплата, винагорода, штраф, яким викупався збиток (крадіжка, убивство); звідси ціна – вартість чогось; цінувати – високо ставити, надавати гідність. Цінність і вартість зумовлює ціна, яка виражає влас-

тивість предметів і явищ щось коштувати для людини. Виділяють цінності матеріальні (знаряддя і засоби праці, предмети та речі безпосереднього споживання) та духовні (ідеї, теорії, думки: політичні, правові, моральні, естетичні, філософські, релігійні, екологічні тощо).

Залежно від ціннісного ставлення людини до світу визначають цінності предметні та суб'єктні. Предметними виступає розмаїття предметів людської діяльності, суспільних відносин та включених до їх кола природних явищ як об'єктів ціннісного ставлення. Вони оцінюються в аспекті добра і зла, істини чи хибності, краси чи потворності, допустимого чи забороненого, справедливого чи несправедливого тощо. Суб'єктивні цінності – способи та критерії, на основі яких проводяться процедури оцінювання явищ, що закріплюються у суспільній свідомості та культурі, виступаючи орієнтирами діяльності людини (оцінки, вимоги й заборони, цілі та проекти, які відображаються у формі нормативних настанов). За рівнем цінності поділяють на особистісні, соціальні та професійних груп, національні, загальнолюдські. Система цінностей у широкому сенсі – це внутрішній стрижень культури, єднальна матерія усіх форм суспільної свідомості.

Загальнолюдські цінності є регуляторами поведінки всього людства, виступаючи найважливішими критеріями, стимулами і знаряддями пошуку шляхів взаєморозуміння, злагоди і збереження життя людей планети. Слід мати на увазі, що загальнолюдські цінності мають конкретно-історичний характер. Їх розуміння в античності чи в епоху Середньовіччя суттєво відрізняється від їх розуміння у сучасному інформаційному суспільстві.

Аналіз літератури дає підстави вважати, що цінність виражає людський вимір культури, втілює в собі ставлення до форм людського буття, людського співіснування, характеризує людський вимір суспільної свідомості. Будь-яка цінність має вигляд вимоги до поведінки людини й фіксується комплексом ціннісних еквівалентів.

Наука про цінності (аксіологія), як особлива галузь гуманітарних наук, з'явилася наприкінці XIX ст., але прагнення теоретично осягнути ціннісні відносини виникло значно раніше. Судження про різні види цінностей – благо, красу, добро, святість – зустрічаються у класиків античної філософії, у теологів Середньовіччя, в мислителів епохи Відродження, в роботах учених нового часу. Узагальнюючи ці надбання, виводимо, що загальнолюдські цінності – це поняття, під яким розуміють ідеал, символ, зразок, регулятивну ідею, котрі увібрали глибоко пережитий історичний досвід людства, його потенції й намагання. Сьогодні загальнолюдськими цінностями вважають цінність людського життя; смисл життя, добро, справедливість, краса, істина, свобода тощо; цінність природи як основи життєдіяльності людини, запобігання екологічній кризі, збереження навколишнього середовища; відвернення загрози війни; забезпечення свободи, демократизації всіх сфер людської життєдіяльності (економіки, політики, культури тощо).

Кожна з наведених позицій резонує з елементами виховної системи А.С. Макаренка. Безперечно, новатор, будучи громадянином із високим рівнем розвитку загальнолюдських цінностей і відчуттям відповідальності, при розробці власної педагогічної системи спирався на ті показники, що відповідали найважливішим критеріям висококультурної людини.

Сьогодні важко припустити, наскільки ідеї християнства вплинули на формування у самого А.С. Макаренка ціннісного світоуявлення. У часи войовничо-

го атеїзму будь-яка атеїстична організація (і комуна також) наполягала на виключенні “марновірств”, у тому числі й поняття віри в Бога. Однак вимоги Статуту комсомольця мали багато спільного зі змістом скрижалей Мойсея і Нагорної проповіді Ісуса Христа. Постулати першого вимагали від своїх членів чесності, працьовитості, людинолюбства (“людина людині – друг, товариш і брат”), служіння народу й Батьківщині, жорстко карали за обман, злочинство, блуд. Християнська мораль учить повноцінно й відповідально жити в цьому світі, цураючись гріха, борючись зі злом, свідчачи про правду Божу і творячи волю Божу.

Не будучи фактично православним християнином, А.С. Макаренко за світоглядом, моральними установками і педагогічними переконаннями все життя був таким. У християн особистість – вільна, унікальна, розумна істота, здатна любити. Людина і велика, і унікальна, і грішна одночасно, а зло – не більше ніж хвороба, зцілити яку можна дійсною вірою в Бога, спілкуванням із Ним. Християни вірять, що покликання людини – вільно й відповідально жити, розбудовуватися, зростати в єдності з Богом і людьми, як у родині. Жити, творчо перетворюючи й творячи навколишній світ, незважаючи на те, що людина відступила від споконвічного шляху (за однією з ключових істин християнства), від Бога, знайшла смерть, ворожечу, тягу до зла. Не маючи ж сил протистояти злу, люди шкодять навколишньому світу, собі та близьким.

Популярна в науці наприкінці ХХ ст. тема співвідношення добра і зла (Х. Арендт, Є. Беккер, С. Лаймен, Е. Фромм) посідала в системі виховання А.С. Макаренка чільне місце. Педагог щодня зустрічався із нескінченим злом, але перемагав його нескінченною любов’ю до дітей. Головний урок й умова успішного виховання дітей і перевиховання отроків – щира любов вихователя до кожного вихованця на основі дійсної віри в нього, у його сутнісний потенціал і добру волю. А.С. Макаренко віддав усе своє життя, розум, сили, енергію, талант, волю порятунку дітей від сатанинських “цінностей” збагачення й придбання “легкого, красивого” життя ціною обману, злочинства, розбою й навіть убивств. Ця любов до вихованців – жертвний подвиг, гіркі, але рятівні ліки. А для православної людини любов – це найвище почуття, яке породжує в нього бажання й готовність віддати себе служінню об’єкту своєї любові, це готовність добровільно й із високою внутрішньою радістю принести всього себе, своє життя заради того, кого любиш. “Перші місяці нашої колонії для мене й моїх товаришів були не тільки місяцями розпачу й неспроможного напруження, вони були ще й місяцями пошуків істини. Я за все життя не прочитав стільки педагогічної літератури, скільки зимою 1920 р.”, – писав А.С. Макаренко.

Теорія особистісно орієнтованої освіти, що одержала розвиток в наш час, вимагає, з одного боку, саме такого самовідданого, гуманістично орієнтованого й цілеспрямованого педагога, а з іншого – спрямованої на виховання людини, яка здатна жити серед людей за законами добра, справедливості, любові, тобто всього того, що вписується в поняття загальнолюдських цінностей. Для цього дитині потрібно навчитися головного: розрізняти добро й зло, боротися зі злом і відстоювати правду.

Вивчення праць А.С. Макаренка з проблем виховання й розвитку особистості допоможе розв’язати численні завдання озброєння молодих фахівців технологічною логікою системного педагогічного мислення, маючи в основі комплекс загальнолюдських цінностей.

Сьогодні практичні завдання педагога визначаються виявленням і розвитком усіх сутнісних сил дитини, в усвідомленні вихованцями власної неповторності, у спонуканні їх до самовиховання (людина – найвища цінність), тобто спрямовані на розвиток особистості дитини, здатної на усвідомлений і відповідальний вибір поведінки й учинків у різноманітних життєвих ситуаціях, не переступаючи загальнолюдських цінностей.

До А.С. Макаренка традиційне виховання розумілося як діяльність вихователя, що справляє вплив на особистість дитини. Новатор указав на синкретичність виховання й розвитку дітей (“людина не виховується вроздріб”), а головним завданням педагога він вважав сприяння розвитку дитини, стимулювання правильного напрямку цього розвитку з метою розкриття сил і здатностей кожної особистості. А.С. Макаренко виходив із переконання, що тільки в процесі різної діяльності дітей – навчальної, трудової, ігрової, побутової тощо, у результаті тренування залучених до неї природних сил дітей відбувається розвиток цих сил, а разом із тим і утворення відповідних змісту й характеру діяльності знань, умінь, навичок, звичок, поглядів, цінностей, формування особистості в цілому.

Розвиток особистості, за А.С. Макаренко, становить змістовну основу виховання. Продовжуючи кращі традиції гуманістичної педагогіки, митець-педагог стверджує: життя суспільства – головний вихователь дитини. Необхідно лише організувати це життя, наситити її всім багатством людської культури й справді гуманним ставленням людей. Виводячи ж стратегію організації виховного процесу, важливо не підмінити цей природний процес домашнім дресируванням. Виховуючи повноцінну людину, бажаючи їй щастя, вихователь не має права створювати їй тепличні умови, ховаючи її від реальної дійсності. Справжній гуманізм полягає в тому, щоб розумно вести дітей дорогою життя, ставлячи їх у позицію борців за краще життя на землі.

Продовжуючи традиції гуманістичної педагогіки, А.С. Макаренко стверджував: життя – головний вихователь дитини.

Пізнання педагогічної логіки й етики А.С. Макаренка неможливе без розгляду його концепції “проектування” особистості. Учений вважав доцільним чітко уявляти собі, яким він хоче бачити свого вихованця наприкінці. Проектуючи особистість, слід створити дві виховні програми: загальну, розраховану на всіх дітей (показники: працьовитість, чесність, освіченість) і приватну, розраховану на конкретну дитину (передбачає повне розкриття його особистих здібностей і інтересів). Реалізуючи першу, педагог бажав виховати культурного кваліфікованого робітника. У завданнях другої вбачав таке: “Він має бути веселим, бадьорим, підтягнутим <...> здатним жити й любити життя, він має бути щасливий. І таким він повинен бути не тільки в майбутньому, а й у кожній свій нинішній день”. Виховання щасливої людини – є найгуманнішим завданням педагогіки. Причому не можна забувати сформульованої А.С. Макаренко вимоги: “Проектування особистості як продукту виховання має проводитися на підставі замовлення суспільства”. Очевидно, що реалізація першої й другої програми уможливує розвиток комплексу високих цінностей.

Зведені у виховний колектив, орієнтовані на загальнолюдські цінності особистості являють собою систему виховних потенціалів широкого діапазону і високої ефективності. А.С. Макаренко стверджував, що згуртований колектив дітей і педагогів у міру свого розвитку стає активним і потужним вихователем

особистості. Педагог у А.С.Макаренка є рівноправним членом колективу, пов'язаний узами товариства з усіма його членами. У цій діловій співдружності вихователь, якщо й виділяється, то тільки своєю педагогічною кваліфікацією, майстерністю. Другим творцем виховного процесу разом із педагогами є діти – колектив навчально-виховної установи.

Висновки. Від правильного розуміння ідеалів, дотримання загальнолюдських норм і принципів значною мірою залежить ефективність і якість розв'язання завдань у багатьох сферах нашого життя. Сьогодні духовно-моральне виховання підростаючого покоління має орієнтуватись на загальнолюдські цінності.

Вирішуючи завдання виховання, школа має спиратись на розумне і моральне в людині, допомагаючи кожному вихованцеві визначити ціннісні основи власної життєдіяльності на основі загальнолюдських і християнських цінностей на зразок підходу А.С.Макаренка.

Проблема загальнолюдських цінностей і її місце у вихованні особистості – одна з найсуттєвіших у сучасній педагогічній науці – відіграла провідну роль в історії світової школи, починаючи з античності й дотепер. Кожна епоха висувала свої вимоги до розуміння і засвоєння системи цінностей, однак педагогічне надбання А.С.Макаренка виокремлюється серед інших тим, що його система виховання ефективно працює в роки глобальних змін і деформацій у суспільстві.

Список використаної літератури

1. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання : навч. посіб. / В.І. Лозова, Г.В. Троцько ; [Харк. дер. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди]. – 2-ге вид., випр. і доп. – Харків : ОВС, 2002. – 400 с.
2. Артюхова И.С. Ценности и воспитание / И.С. Артюхова // Педагогика. – 1999. – № 4. – С. 117–120.
3. Каган М.С. Философская теория ценности / М.С. Каган . – СПб. : Петрополис, 1997. – 205 с.
4. Макаренко А.С. Педагогические сочинения : в 4 кн. / А.С. Макаренко. – М. : Издательство Академии педагогических наук РСФСР, 1949.

Стаття надійшла до редакції 25.02.2013.

Шуть М.М. Общекультурные и христианские ценности в системе воспитания А.С. Макаренко

В статье рассматриваются общекультурные и христианские ценности, которые упрочили педагогическую систему А.С. Макаренко, исследованы их позитивы в данной технологии.

Ключевые слова: *ценности, общекультурные и христианские ценности, педагогическая система А.С. Макаренко.*

Shut' M.M. Universal human and Christian values in the education of A.S. Makarenko

Common to all mankind and christian values which strengthened the pedagogical system of A. S are examined in the article. Makarenko, their positives are investigational in this technology.

Key words: *values, common to all mankind and christian values, pedagogical system of A.S. Makarenko.*